

URBANISME

L'evolució urbanística d'Artesa de Lleida a la dècada de 1950

pàg. 77-85



Josefina París Mor
Arxivera-historiadora

RESUM

Per entendre el creixement urbanístic de l'Artesa moderna ens hem de traslladar a la dècada dels anys cinquanta, en temps de l'*Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, quan es construïren dos obres força importants pel poble: *L'Hogar del Productor* i el grup d'habitatges de l'Organització Sindical Germans Pujol Reñé. Aquestes noves construccions edificades, una a peu de carretera i l'altra, a l'altre costat de dita via de comunicació, en zona rústica, van canviar la tendència del creixement urbanístic del poble. Artesa al llarg de la seva història sempre s'havia expansionat vers la part Nord, Nord-Oest i Sud del seu nucli urbà. La carretera L702, situada a la part Est del municipi, durant dècades havia frenat el creixement i expansió en aquesta zona.

PARAULES CLAU

Artesa de Lleida, dècada dels cinquanta, creixement urbanístic, *Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, *Hogar del Productor*, grup de cases «Germans Pujol Reñé».

ABSTRACT

To understand the urban growth of modern Artesa we have to move to the early 50s. The Farmers and Stockbreeders Union Fraternal Society built two very important constructions for the village: the Producer's Home and the housing complex of the «Germans Pujol Reñé». These new buildings along both sides of the local road, in rural area, changed the trend of urban growth of the town. Throughout its history, Artesa has always been expanded towards the North, West and South of the village center. The road L702, located in the eastern part, had slowed growth and expansion in this area for decades.

KEYWORDS

Artesa de Lleida, Fifties decade, urban growth, Farmers and Stockbreeders Union Fraternal Society, Producer's Home, the housing complex «Germans Pujol Reñé».

CONTEXT HISTÒRIC

Les *Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos* apareixen l'any 1940 amb la llei de Bases del 6 de desembre. Eren unes institucions de dret públic amb plena personalitat jurídica. Van desaparèixer entre 1977 i 1980 transformant-se en les Cambres Agràries.

L'objectiu de les Germandats era agrupar tots els productors del camp, explotacions forestals i ramaderes a efectes de reglamentar i perfeccionar la producció, evitar els abusos d'interès personal i fer participar els seus afiliats de la disciplina de la F.E.T. i de les J.O.N.S de la revolució tradicional-sindicalista. Les Germandats col·laboraven amb els diferents serveis de la Central Nacional Sindicalista (CNS) com eren Educació i Descans, Oficines de Col·locació, Previsió, Assessoria Jurídica, Defensa del Productor, *Obra Sindical del Hogar*, etc. Les Germandats estaven obligades a complir les ordres que publicaven aquests serveis, amb la màxima exactitud.

L'estratègia del nou Règim era vigilar la població i ocupar tots els espais d'influència possible. Pretenien instaurar la idea jeràrquica de la uniformització, de nació única, monolingüe, nacional-sindicalista i de pràctica catòlica i apostòlica (SANVICEN 1999: 265-266).

Al poble d'Artesa la *Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos* es va constituir el 21 de setembre de 1943, essent el seu primer president Josep Bonet París.¹

L'HOGAR DEL PRODUCTOR

El procés constructiu

Finalitzada la dura etapa de la postguerra, a partir de la dècada dels anys cinquanta comença la recuperació simbolitzada en la supressió de les cartilles de racionament. Aquesta progressiva superació de la misèria va anar acompanyada de la reconstrucció urbanística i l'expansió econòmica a les terres de Lleida (JARNÉ 1999: 201-202).

La pagesia va haver de partir de zero però comptava amb els elements d'una estructura natural i bàsica —terra, aigua i clima— que l'agricultor, amb el seu esforç, treball, inventiva..., va saber assimilar i adaptar totes les millores tècniques posades al seu abast. La revolució, que més tard es donà al camp de Lleida, ha estat, a parts iguals, el resultat de les aportacions de la tècnica i de l'home (PORTA 1995: 75-76).

A Artesa aquesta tènue millora de la misèria va quedar reflectida amb la voluntat de voler construir l'*Hogar del Productor*. Aquesta construcció era prioritària ja que, a banda de ser la seu de l'*Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, havia de ser el lloc d'esbarjo i oci de la gent del poble. Havia de substituir les sales de ball, cinema, cafè... dels antics sindicats i altres associacions culturals d'Artesa. L'Obra Sindical ara planificaria la cultura, l'esport i l'oci, subvencionant, quan calia, sessions de teatre, cinema, excursions, etc.

El lloc escollit per fer la nova construcció van ser els antics safarejos municipals, situats vora la carretera L702 que va de Lleida a l'Albagés, fora del nucli urbà d'Artesa. El lleure i la festa que des de temps immemorials s'havien celebrat al centre del poble, ara es traslladaven a la zona d'exemple. L'arquitecte José Antonio Sanchís Rodríguez, assessor de l'*Obra Sindical del Hogar*, l'any 1949 va redactar el projecte de l'*Hogar del Productor* i la seva construcció es va encarregar a l'empresa Construccions Puigdevall de Lleida.²

El projecte constava dels plànols y les memòries d'oficis, les mides, els preus detallats i el pressupost de les obres, juntament amb el plec de condicions de l'edificació. Les obres havien de començar aixecant la part destinada a cafè per poder construir-hi un pis damunt on s'instal·larien les dependències de l'*Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*, que en aquell moment ocupava un local de lloguer al carrer La Bassa. Finalitzada aquesta primera part, es continuaria amb l'edificació de la sala de ball per finalment realitzar tots els treballs necessaris per completar l'exterior de la façana. El desenvolupament de les obres va anar de la següent manera: (fig.1)



Fig.1. Hogar del Productor després de la seua construcció. Arxiu Agrupació cultural La Femosa.

¹ Arxiu Històric de Lleida (AHL), Cambres Agràries, Acta constitució de la Germandat, any 1943, document solt, caixa 417.

² AHL, Cambres Agràries, Hogar del Productor, anys 1950-1991, carpeta sense numerar, caixa 420.

- Com estava previst, el cafè-bar va ser la primera dependència en acabar. L'any 1954 en reunió de la Junta de la Germanat s'acordà redactar un plec de condicions per fer la subhasta pública del cafè ja que aquest estava enllestit i seria un nou fons per continuar les obres.³
- El 17 d'abril de 1955 es va inaugurar la biblioteca que hi havia a les dependències de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* (GALLART 1993: 131).
- Per la Festa Major d'Agost de l'any 1957 es va començar a fer el ball a la sala de l'*Hogar del Productor*. La sala de cal Tomàs i la Plaça Major quedaven enrere (COSTAFREDA 2000: 60).
- L'any 1961 l'Ajuntament dona el permís per projectar cine a l'*Hogar del Productor*.⁴

Durant el llarg període de construcció, totes aquestes dependències, encara que no estaven acabades, ja s'anaven utilitzant per fer-hi tot tipus d'actes d'esbarjo: ball, teatre, recitals...

La manca de liquiditat va ser el problema més greu que va tenir el projecte constructiu de l'edifici. Era habitual que, quan les partides de diners dels pressupostos destinats a la seva construcció s'esgotaven, les obres es paralitzaven i fins que no hi havia nous recursos no es podien continuar. Als arxius de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* es pot constatar aquesta precarietat econòmica que esmentem. Diversos són els documents que reflecteixen les reclamacions dels proveïdors per cobrar les factures impagades.

El finançament de les obres

El finançament de les obres fou difícil i complicat pel poble d'Artesa. Eren temps de postguerra i la vida quotidiana s'anava superant molt lentament. La productivitat de les terres de cultiu continuava essent molt baixa. S'empraven tècniques de producció agrícola totalment artesanals. La vida de la immensa majoria de la població era dura i incòmoda.

El dia 2 de juliol de 1949 el Delegat Sindical de la província de Lleida, Claudio-Emilio Sánchez García, concedeix a l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* d'Artesa de Lleida un préstec de 150.000 pessetes, sense cap tipus d'interès, per començar la construcció de l'*Hogar del Productor*. Es va fixar el termini de deu anys per retornar l'esmentat préstec.⁵ Naturalment, això era un ajut per començar però s'havien de buscar

línies noves de finançament per dur a terme l'ambiciós projecte. L'*Hermanidad de Labradores y Ganaderos* d'Artesa va demanar la col·laboració de l'Ajuntament per tirar endavant les obres. Aquest s'hi va avenir i comprometre. L'any 1950 va cedir l'arrendament de les herbes del terme, mentre durés la seva construcció. També l'any 1951 l'Ajuntament cedí l'arrendament dels comunals del municipi a la Germanat, fins acabar les obres del nou edifici.⁶

El 5 de juny de l'any 1950 en una reunió de la junta de la Germanat s'acordà obrir una línia de mini crèdits voluntaris per la gent del poble per contribuir a les obres de l'*Hogar del Productor*, amb les següents condicions: 1) El crèdit seria sense interès; 2) La Germanat retornaria el crèdit quan fos possible, previ sorteig entre els creditors; 3) Com a garantia es cedia l'usdefruit d'una llotja de la sala de ball a cada col·laborador que per sorteig li correspongués; 4) Els creditors tenien dret a assistir a les reunions generals per fiscalitzar les diferents seccions de l'*Hogar del Productor*.⁷

El procés constructiu de l'*Hogar del Productor* d'Artesa no va ser un cas insòlit ni exclusiu del poble, sinó que aquest va ser un model semblant que es va donar a tots els pobles de l'entorn que van haver d'aixecar la construcció de nova planta. Des de l'*Obra Sindical del Hogar* s'impulsava la construcció d'aquestes edificacions per organitzar els pagesos i planificar el lleure i la cultura de la gent del camp.

La modernitat, la diversitat d'idees i la riquesa cultural que havien aportat els Sindicats Agraris tradicionals de començaments del segle XX ara quedaria estroncada. El nou Règim va instaurar el Sindicat únic i jeràrquic a tots els territoris.

Actualment l'*Hogar del Productor* s'ha remodelat i adaptat als nous temps i a les necessitats de la societat artesana (fig.2).



Fig.2. Hogar del Productor rehabilitat, en l'actualitat. Foto: Àngels Florensa.

³ AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes, anys 1943-1977, caixa 412.

⁴ Arxiu Municipal Artesa de Lleida (AMAL), Llibre d'actes, anys 1958-1961, fol. 82-82r.

⁵ AHL, Cambres Agràries, Hogar del Productor, anys 1950-1991, document solt, caixa 420.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

GRUP DE CASES GERMANS PUJOL REÑÉ

Antecedents

Finalitzada la més dura etapa de la postguerra, a partir dels anys cinquanta, el nou Règim, conscient de la manca d'habitatges que hi havia a tot l'Estat, va començar una massiva construcció de cases barates de protecció oficial, aixecades sobre terrenys rústics de la perifèria de les grans ciutats i també d'alguns pobles.

La construcció d'aquests habitatges fou duta a terme per l'*Obra Sindical del Hogar* (OSH), creada l'any 1942 amb l'objectiu de promoure i administrar la construcció d'habitatges a bon preu. Estava adscrita la *Delegación Nacional de Sindicatos*, i inicialment depenia del Ministeri de Governació i, a partir de 1957, del Ministeri d'Habitatge.

A Artesa des de feia molts anys hi havia una manca important d'habitatges. La major part de les cases del poble eren antigues i velles; en moltes no hi havia ni bany ni aigua corrent. Moltes famílies vivien amuntegades a les llars perquè no podien accedir a una casa. La població des de l'any 1900 havia augmentat considerablement, però la classe jornalera o els petits propietaris d'Artesa, que era la majoritària, no havien millorat la seva situació econòmica i no tenien mitjans per construir una casa nova. Ja en temps del Sindicat Agrícola de Sant Isidre (1917-1922) es va intentar construir un poble nou de cases barates per solucionar el greu problema de l'habitatge que hi havia a Artesa. L'arquitecte César Martinell va ser l'encarregat d'aquest projecte i va dissenyar uns plànols molt innovadors i força interessants, però, com tots sabem, el Sindicat va fer fallida i el mencionat projecte no es va poder realitzar.

Gestions preparatòries

L'any 1954, l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos*, davant l'escassetat de cases que hi havia al poble, començà a promoure i gestionar la construcció d'un grup d'habitatges de protecció oficial. En un ple de l'assemblea de la Germandat encapçalada pel seu president, Salvador Jové Gias, essent secretari José Alfaro Herrero i amb una assistència de 185 socis dels 200 que comptava l'entitat, es tractà la necessitat de construir un grup de cases rurals per donar solució al greu problema d'habitatge que patia Artesa: «Se pide dialogar con el Ayuntamiento para su construcción y si este no puede que sea la propia Hermandad de Labradores y Ganaderos que tire adelante el proyecto».⁸

L'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* i l'Ajuntament es van posar d'acord per iniciar les gestions conjuntament.

S'obrí un termini d'inscripció per a tots els socis de la Germandat que desitgessin fer petició d'una casa rural. El 17 de febrer de 1957 en un ple de l'Assemblea ja es notificava que s'havia format una Junta en el si de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* formada per Manuel Grau Melgosa, Jaime Bernaus Vilalta, Estanislao Drudis Iglesias i Miquel Charles Berenguer per la tramitació de tots els assumptes relatius a la construcció de les cases rurals.⁹ El 29 de juliol del mateix any 1957, en una reunió de l'esmentada Junta, el president de la Germandat, Salvador Jové Gias, explica detalladament l'estat en què estava la tramitació de les peticions d'habitatges que havien presentat cinquanta membres de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* d'Artesa.

*Gracias a la colaboración de la Obra Sindical del Hogar, mediante acuerdo del pleno del Patronato Sindical de la Vivienda, redactándose un proyecto que prevee la construcción de diez viviendas de renta limitada de tercera categoría tipo rural, y de cuarenta viviendas también de tipo rural, pero a su vez acogidas a los beneficios del Decreto Ley de catorce de Mayo de mil novecientos cincuenta y cuatro modificado por el de tres de Abril de mil novecientos cincuenta y seis, que estableció la protección extraordinaria para las viviendas que se acogiesen a estos Decretos y que se denominan de tipo social.*¹⁰

S'havia aconseguit l'aprovació del *Patronato Sindical de la Vivienda* per la construcció de cinquanta habitatges a Artesa de Lleida i a més aquests es podien beneficiar de tots els ajuts econòmics que la llei d'habitatges de renda limitada ofería en aquells moments. El president de la Germandat, Salvador Jové Gias, era un home conegut i amb influències dins el Règim; la seua participació i voluntat per tirar endavant el projecte va ser cabdal.

El projecte del Grup d'Habitatges va ser realitzat per l'arquitecte José Antonio Sanchís Rodríguez l'any 1957, el mateix professional que va projectar i dirigir la construcció de l'*Hogar del Productor* (1949). L'empresa constructora va ser Construccions Colom, de Mollerussa.

En una acta de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* del dia 2 de març de 1958 es diu el següent:

Los camaradas que se trasladaron a Madrid visitaron las oficinas nacionales de la OSH y en ellas fueron informados que urgentemente saldrían a concurso-subasta las obras de las 50 viviendas de Artesa de Lérida salvando

⁸ AHL, Cambres Agràries, paper solt dins un llibre d'actes de l'any 1954, caixa 413.

⁹ AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes any 1954, fol. 16r-17, caixa 412.

¹⁰ AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes, anys 1954-1965, fol. 24r-25, caixa 413.

*unos pequeños detalles que faltaban en los planos, y que hoy sabemos positivamente están ya terminados.*¹¹

Tot estava a punt i el somni de moltes famílies del poble aviat es faria realitat.

Compra dels terrenys

Amb data de 9 d'octubre de 1957, ara farà seixanta anys, l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* va adquirir per compra al Sr. Josep Jové Vilalta, pel preu de 175.000 ptes., la finca de la següent descripció:

*Porción de terreno, apta para edificación, sita en término de Artesa de Lérida, partida de Castelló, de catorce mil seiscientos seis metros, cincuenta y siete décímetros cuadrados. Linda al Norte Salvador Jové, José Gallart y brazal de riego; al Sur, José Gallart Bosch, Camino de las Fonts y José Escolá Benet; Este, Salvador Gallart y resto de finca propia de José Jové; y Oeste, Camino de las Fonts.*¹² (fig.3)



Fig.3. Escritura de compravenda dels terrenys per edificar el grup de cases Germans Pujol Reñé. Arxiu Històric de Lleida.

L'import d'aquesta compra va ser aportat pels futurs adjudicataris de les parcel·les, els quals van lliurar els diners a l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos* i van acordar designar el president Salvador Jové Gias per signar davant notari la corresponent escritura de compravenda. També van acordar que el president firmés l'escriptura de cessió del mencionat terreny a la *Delegación Nacional de Sindicatos*, i dins d'aquest organisme els terrenys van ser assignats concretament a l'*Obra Sindical del Hogar y Arquitectura*. El motiu d'aquestes cessions era que únicament els organismes de caràcter sindical estaven autorit-

zats per efectuar promocions d'habitatges de protecció oficial i gaudir de subvencions, cosa que no podien fer en aquella època les persones físiques ni els ajuntaments.

Urbanització dels terrenys

El Projecte del Grup d'habitatges de l'Organització Sindical és de l'any 1957 i les obres es van dur a terme entre aquell any i el 1961 en què van quedar enllestides.

*Se requiere la colaboración de los organismos de carácter local, preferentemente de los Ayuntamientos, quienes a su vez se deben comprometer al pago del valor de la urbanización. Como sea que por diversas circunstancias el Ayuntamiento de esta localidad ha manifestado que no puede tomar a su cargo el pago de dicha urbanización, para ser posible la construcción del Grupo de cincuenta Viviendas se propone que dicha obligación vaya a cargo de la Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos de Artesa de Lérida, a cuyo efecto debe aprobarse por nosotros dedicar a tal amortización las cantidades siguientes: Como la amortización total es de 179.928,16 ptes. en 25 años, ello representa una cantidad anual de 13.316,48 ptes. o mensual de 1.109,71 ptes.*¹³

La urbanització dels terrenys anava a càrrec dels organismes locals, preferentment els ajuntaments. Per diverses circumstàncies l'Ajuntament d'Artesa d'aquella època, tal com queda reflectit a l'acta, va manifestar no poder fer-se càrrec de l'esmentada urbanització i s'acordà que aquesta anés a càrrec de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos*. Al final van ser els futurs adjudicataris qui van pagar les obres d'urbanització i alguns hi van treballar a jova.

Es començaren a traçar els carrers del nou grup d'habitatges juntament amb les seues corresponents zones enjardinades. Quatre van ser les vies principals que es van traçar, totes elles confluint en una plaça de forma rectangular. Els carrers no tenien nom; solament les cases tenien un número que anaven de l'1 al 50. Era costum que aquestes promocions d'habitatges portessin el nom de persones afins al nou Règim: falangistes, militars, ex combatents, morts de la zona nacional...

Al grup d'habitatges d'Artesa se li donà el nom de Grup Germans Pujol Reñé. Aquests germans formaven part d'una família de propietaris del poble, de *Cal Carreter*, i havien estat assassinats per un grup de revolucionaris d'esquerres al començament de la guerra del 1936.

En el curs de les obres d'urbanització i edificació del futur grup d'habitatges, concretament l'any 1959, es va decidir un canvi

¹¹ AHL, Cambres Agràries, Memòria de les activitats realitzades durant l'exercici de 1958, caixa 412.

¹² AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes, any 1954, fol. 21r, caixa 412.

¹³ AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes, anys 1954-1965, fol. 25, caixa 413.

important del projecte inicial. Una part dels terrenys destinats a zona enjardinada es va destinar a ús privatiu de cadascun dels habitatges que s'estaven construint i el seu cost addicional fou assumit pels mateixos adjudicataris. A conseqüència d'aquest canvi o modificació del projecte inicial, quan es van traspassar les competències d'habitatge a la nova administració catalana es va fer constar la superfície del projecte inicial de 1957, fet pel qual es va generar un problema greu entre l'Institut Català del Sòl, ADIGSA i els adjudicataris que actualment està en vies de resolució.

Construcció de les obres i finançament

Els habitatges que es van construir eren de dos categories diferents: 1) Deu d'ells eren de renda limitada i de tercera categoria, tipus rural, amb una superfície de 80,53 m² i un pati darrera de 60m² (les cases tenien una planta baixa i un primer pis) (fig.4); 2) Quaranta cases de tipus rural, acollides al règim de protecció social, amb una superfície de 50,25 m² i pati darrera de 30 m² (les cases eren de planta baixa) (fig.5).



Fig. 4. Cases qualificades de tercera categoria a la plaça del grup Germans Pujol Reñé. Arxiu Agrupació cultural La Femosa.



Fig.5. Illa de cases de protecció oficial del grup Germans Pujol Reñé. Arxiu Agrupació cultural La Femosa.

D'aquests habitatges de protecció social, l'Estat en finançava el 95% del seu valor total i l'adjudicatari n'havia d'aportar el 5%. El 80% del valor era una aportació estatal a retornar en cinquanta anys, sense cap tipus d'interès, i el 15% era un préstec a un interès del 4% també a retornar en cinquanta anys.¹⁴

Les quotes d'amortització dels habitatges van quedar de la següent manera: Els habitatges de tercera categoria, les cases del número 1 al 10, en el primer període de cinc anys pagarien 308,25 ptes. mensuals; en el segon període, de quinze anys, pagarien 299,65 ptes. mensuals, i en el tercer període, de trenta anys, 424,45 ptes.

Els habitatges de tipus social, els del número 11 al 50, en el primer període de cinc anys pagarien 168,80 ptes. mensuals; en el segon període, de trenta cinc anys, pagarien 164,55 ptes. mensuals, i en el tercer període, de deu anys, 183,75 ptes.

En aquestes quotes, a part de pagar el capital avançat per l'Estat, el préstec i els interessos, també s'incloïa una assegurança contra focs i riscos catastròfics, les despeses d'administració i reparacions de defectes de construcció i la contribució urbana.

Els rebuts corresponents es posaven al cobrament a les oficines de Correus.

Inauguració del Grup de cases Germans Pujol Reñé

Quan es va fer la inauguració de les cases l'any 1960, aquestes encara no estaven acabades del tot; hi faltava la llum, s'havien de fer assegurances per accidents catastròfics... Fins el mes d'abril de 1961 no es van començar a signar els contractes d'adjudicació dels habitatges.

La necessitat de cases al poble era tan imperiosa que algunes famílies adjudicatàries les havien ocupat il·legalment abans d'estar acabades. Així el dia 7 de març de 1960 el delegat provincial de sindicats, Florencio Rodríguez Cué, envià una carta al president de la Germandat Sindical d'Artesa fent un requeriment en el sentit que, en el termini de cinc dies, les cases havien d'estar totalment buides i desocupades, aplicant, si calia, les accions judicials pertinents.

El dia 17 de juliol de l'any 1960 va tenir lloc la inauguració del grup de cases «Germans Pujol Reñé» d'Artesa de Lleida. A l'acte hi estaven presents el governador civil de la província, José Antonio Serrano Montalvo, el president de la Diputació de Lleida, Víctor Hellín Sol, el delegat provincial de sindicats, Florencio Rodríguez Cué, l'arquitecte de l'obra, José Antonio Sanchís Ro-

¹⁴ AHL, Cambres Agràries, Llibre d'actes, anys 1954-1965, fol. 25, caixa 413.

dríguez, el president de la germandat sindical d'Artesa, Salvador Jové Gias, l'alcalde d'Artesa, Eugenio Porqueras Gelonch, junt amb altres membres de la corporació municipal i el mossèn Antoni Bernat (fig.6).



Fig.6. Comitiva d'autoritats provincials i locals el dia de la inauguració del grup de cases Germans Pujol Reñé. Arxiu Agrupació cultural La Femosa.

L'acte es va iniciar amb la benedicció del grup de cases feta pel mencionat mossèn d'Artesa. Després de diversos parlaments per part de les autoritats provincials i locals, es va fer el lliurament dels títols d'adjudicació dels habitatges als socis adjudicataris. Finalment l'acte inaugural va acabar amb una visita a l'Hogar del Productor (fig.7).



Fig.7. El Governador civil de Lleida José Antonio Serrano Montalvo entrega el títol d'adjudicació de casa a un dels socis adjudicataris d'Artesa. Arxiu Agrupació cultural La Femosa.

La premsa del moment, *La Mañana*, es va fer ressò d'aquest esdeveniment i en va donar una àmplia informació escrita. També un reportatge gràfic realitzat pel fotògraf lleidatà Josep Gómez Vidal complementà aquesta inauguració. Aquest reportatge gràfic, de gran valor pel poble, l'Agrupació Cultural La Femosa el va poder recuperar i annexionar al seu arxiu fotogràfic.¹⁵

EL CREIXEMENT URBANÍSTIC DE L'ARTESA MODERNA

Artesa sempre s'havia expansionat vers la part nord, nord-oest i sud del seu nucli urbà. La carretera de Lleida a L'Albagés durant dècades havia actuat de frontera pel creixement i expansió del poble en la seva part est. Analitzant el desenvolupament urbanístic d'Artesa, al llarg de la seva història podem observar quatre moments importants de creixement del seu nucli urbà.

El primer canvi s'hauria donat durant els segles XV-XVI, quan, per causes que desconeixem, però sabem que eren temps convulsos de pestes, males collites i guerres que assolaven la zona de Lleida, la població s'arreglegà en una vila closa. La Vileta, encimbellada damunt una zona rocosa, emmurallada i tancada per tres portals, oferia més seguretat als veïns que buscaven els llocs més estratègics i més segurs que els oferia l'orografia del terreny. Aquesta inseguretat que es vivia en els pobles de la zona del Segrià també la podem enllaçar amb la recomanació que fa el visitador episcopal l'any 1445, en una visita al poble en què ordenava als jurats d'Artesa que, per seguretat, s'edifiqués una tanca a l'entorn del fossar.

La zona del castell i de l'església vella, amb el seu fossar, situats entre els carrers que avui encara conserven el seu nom, quedà despoblada. En una visita a Artesa feta pel representant del gran prior de Catalunya de l'ordre de Sant Joan de Jerusalem, l'any 1661, aquest informava que el poble estava molt desballestat. Més tard, en una altra visita l'any 1679, el visitador va redactar un informe en què deia que a la zona del castell el prior hi posseïa uns patis i uns corrals. Això fa pensar que podien ser les restes també d'algun habitatge que hi devia haver escampat a l'entorn dels edificis principals del poblat, l'església i el castell, on la gent hi buscava protecció (PARÍS 2002: 23-24 i 29).

El segon canvi es donà a mitjans del segle XVIII, després de la construcció del nou temple parroquial, vora la Vileta i l'enderroc de la muralla. La població va créixer a l'altre costat de la bassa bovera, vers la carrerada, el camí ral de Lleida i la zona de l'antic castell, vers el camí d'Aspa (PARÍS 2002: 97).

El tercer canvi d'Artesa fou a la segona meitat del segle XIX, quan es va construir el canal d'Urgell. L'aigua portà el progrés i la modernitat al poble. Es va assecar la bassa bovera, es va construir un dipòsit d'aigua i una font pública...; les millores sanitàries van ser notables i la població augmentà considerablement. En un recompte fet l'any 1860 hi trobem censats 560 veïns. Més tard, l'any 1900, en un nou cens ja hi trobem censats 967 habitants; quasi havia doblat el seu cens poblacional (PARÍS 2002: 44).

¹⁵ *La Femosa d'Artesa de Lleida*, novembre-desembre any 2000, núm. 189, p. 18.

El quart canvi es va produir, com hem dit, després de la construcció de l'*Hogar del Productor* i del grup de cases «Germans Pujol Reñé», en la dècada dels anys cinquanta del segle XX. Les eres, els farraginals, els horts... al costat de l'L702 i la zona rural de l'altre costat de la carretera, donaren pas a la urbanització d'aquests terrenys rústics. Es van traçar nous carrers, s'obriren clavegueres, es portà l'aigua i la llum... i es començaren a construir noves edificacions. Serveis com la benzinera, la bàscula municipal, el magatzem de grans, el dispensari mèdic, la farmàcia, la panificadora, tallers, bars, restaurants... s'ubicaren en aquesta nova zona d'expansió urbanística que anaren omplint i engrandint la trama urbanística d'Artesa (fig.8 i 9).



Fig.8. Mapa-Plànol d'Artesa de Lleida on es veu la zona d'eixample a l'altre costat de la carretera L702 i continua al llarg d'aquesta via de comunicació al seu pas pel poble. Diputació de Lleida.



Fig.9. Vista aèria d'Artesa de Lleida en l'actualitat. Foto: Àngels Florensa.

La construcció de l'autovia A2, l'autopista AP2 i altres vies de comunicació han fet més curtes les distàncies i han ajudat a connectar el territori. Al nostre poble, tema d'aquest article, la reforma i millora de la carretera L702 ha afavorit la instal·lació de petits tallers i indústries provinents de la capital del Segrià que s'han anat col·locant en aquesta zona d'eixample, engrandint el perímetre urbà i, en certa manera, canviant la dinàmica econòmica i social del poble.

A tot això també s'hi han d'afegir els canvis migratoris que s'han produït en la nostra societat moderna. En les dècades dels anys seixanta i setanta hi va haver una important emigració de joves

del camp a les grans ciutats que buscaven a les fàbriques del cinturó industrial de Barcelona noves oportunitats i una millor vida. A partir de la primera meitat de la dècada dels setanta aquesta tendència s'ha anat invertint. Les noves famílies joves, dels grans centres urbans, busquen la tranquil·litat, habitatges més barats i una millor qualitat de vida en els pobles petits de l'entorn de les grans ciutats. Molta població dels pobles que abans anava a viure a les ciutats, ara prefereix viure al poble d'origen i desplaçar-se diàriament al seu lloc de treball. A part de la millora de les infraestructures de comunicació, Joan Vilagrà apunta també a l'automobilització de la societat com a factor important per explicar aquest procés. Ara les distàncies són més curtes, l'accés d'un lloc a l'altre es fa en pocs minuts (VILAGRÀ 2001: 55).

“

Les noves famílies joves busquen la tranquil·litat, habitatges més barats i una millor qualitat de vida en els pobles petits de l'entorn de les grans ciutats.

A Artesa, la proximitat amb la ciutat de Lleida li ha comportat, en els últims anys, l'arribada d'un contingent de famílies joves procedents de la capital del Segrià que busquen millorar aquesta qualitat de vida i que han fet augmentar considerablement la seva població. En aquesta nova zona d'eixample s'han construït cases, cases adossades, xalets, pisos... per encabir la nova població que arriba al municipi (fig.10). Artesa l'any 1970 comptava amb un cens de 1229 habitants. Ara, en l'any 2016, la seva població, segons el padró municipal, ja arriba als 1600 habitants, xifra que mai s'havia aconseguit. Des de l'arribada del canal d'Urgel, a mitjans del segle XX, la població d'Artesa no havia tingut un creixement tan notable (PARÍS 2002: 46).



Fig.10. Cases adossades construïdes a la zona d'eixample d'Artesa de Lleida. Foto: Àngels Florensa.

CONCLUSIONS

El creixement urbanístic de l'Artesa moderna no és un fet singular ni particular del poble. La majoria de municipis de l'entorn de Lleida han tingut un desenvolupament urbanístic parell. La proximitat amb la ciutat del Segre ha comportat, en molts pobles petits de l'entorn, l'aparició de polígons industrials i petites indústries que han canviat la seua dinàmica econòmica i social. Cada poble segueix el seu ritme en funció de les circumstàncies, que de vegades determinen implantacions industrials puntuals a la dinàmica econòmica i social.

A mitjans de la dècada dels anys setanta, quan començaren a arribar noves famílies procedents, majoritàriament, de la ciutat de Lleida, Artesa ja tenia traçada la seua expansió urbanística. Era aquella que s'havia iniciat amb la construcció de l'*Hogar del Productor* i el Grup de cases Germans Pujol Reñé en la dècada dels anys cinquanta i en temps de l'*Hermanidad Sindical de Labradores y Ganaderos*.

Avui la carretera L702, al seu pas per Artesa, que en altres èpoques havia frenat el creixement urbanístic del municipi en la seua part est, s'ha convertit en una de les vies principals i amb més mobilitat del poble (fig.11).



Fig.11. Avinguda de Lleida al llarg de la carretera L702 al seu pas per Artesa. Foto: Àngels Florensa.

BIBLIOGRAFIA

COSTAFREDA (2000): Adolfo Costafreda i Castillo, *Artesa de Lleida: El cicle de l'any (feines, festes i costums)*, Lleida, Pagès Editors.

GALLART (1993): Felip Gallart i Fernández, *Artesa de Lleida: Aspectes culturals*, Lleida, Pagès Editors.

GALLART (2000): Josep Ramon Gallart i Fernández, «Recuperació de la documentació fotogràfica d'Artesa. Reportatge inauguració de les cases noves l'any 1960», *La Femosa*, 189, p.18.

JARNÉ (1999): Antonieta Jarné Mòdol, «"Franco: Benvingut a Lleida" o la consolidació del règim», dins Jaume Barrull i Conxita Mir (dirs.), *Memòria del segle XX*, Lleida, Diari «Segre».

PARÍS (2002): Josefina París i Mor, *Artesa de Lleida: La parròquia de Sant Miquel Arcàngel*, Lleida, Pagès Editors.

PORTA (1995): Francesc Porta, *El fet econòmic: Lleida, problema i realitat*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

SANVICÉN (1999): Paquita Sanvicén i Torné, «Lleida i la seva cultura sota el franquisme», dins Jaume Barrull i Conxita Mir (dirs.), *Memòria del segle XX*, Lleida, Diari «Segre».

VILAGRASA (2001): Joan Vilagrà Ibarz, «La ciutat de Lleida: un llarg camí cap a la modernització», dins DD. AA., *La Lleida del segle XX*, Lleida, Edicions de la Clamor.